

Ekonomi Bilimleri Dergisi, ISSN: 1309-8020
Yıl: 2026 Cilt: 18 Sayı: 2
Geliş Tarihi: 01.01.2026 Kabul Tarihi: 03.02.2026

PARANIN ANAYASALLAŐTIRILMASI¹

James M. Buchanan

Çeviren: Özlem Dilber Altunok²

Piyasa, parasal anarşi koşullarında etkin biçimde çalışmaz. Siyasallaştırma da etkili bir alternatif değildir. Anlamalı bir diyaloga, bu temel doğruların kabulüyle başlamalıyız. İlk önermenin ayrıntılandırılması adına fazlasıyla çok Şey söylenmiş ve yazılmıştır; çoğu zaman bu önerme, “kapitalizmin” ya da “piyasanın” başarısız olduğu iddiasıyla eşdeğer tutulur. Kuşkusuz, nitelik belirtmeden piyasa etkinliğine yönelik iddialar bulunabilir. Ancak iktisatçılar Őunu bilmelidir: Anarşi, düzenin zıddı olan düzensizlikten başka bir Şey üretemez.

Mülkiyet hakları, sözleşmeler ve para alanında istikrar içeren bir rejimde, bireyler birbirleriyle etkileşime girerek, kendi özgür seçimleriyle belirlenen bir düzen yaratırlar; bu düzen değer üretir ve dağıtır. Bu sav, Adam Smith tarafından 1776’da ileri sürülmüştür; ancak onun gerekli “yasalar ve kurumlar” vurgusu sıklıkla göz ardı edilir. Daha da önemlisi, bu ilke Amerikan Kurucu Babalarının düşünceğini de Őekillendirmiř ve parayı anayasal yetki tahsisinin açık bir unsuru olarak dahil etmelerine yol açmıştır.

Bu iki önermenin kabulü Őu soruyu gündeme getirir: Parasal anarşi de siyasallaştırma da başarısızsa, piyasa ekonomisinin etkin biçimde işlemesi nasıl beklenebilir? Scylla ile Charybdis benzetmesi fazlasıyla yerinde görünür; ta ki buradaki sınırların doğal değil davranışsal olduğunu fark edene kadar. Anarşi de siyaset de, bireylerin fiziksel olarak mümkün olanın ötesinde olmayan kısıtlar içinde hareket etmemeleri nedeniyle başarısız olur.

Hobbesçu Sözleşme

Buradan nasıl çıkabiliriz? Burada, başlangıç ilhamını Thomas Hobbes’tan almayı öneriyorum; Hobbes, herhangi bir anarşik ortamda aranması gereken ilk desideratum olarak güvenliği görmüştür. Hobbes’u, Őemsiyeyi parayı da kapsayacak biçimde genişleterek ve güvenliği değerde istikrar ve/veya öngörülebilirlik olarak anlayarak tadil etmeliyiz. Ancak ilk Hobbesçu adım—paranın egemenin denetimine verilmesi—neredeyse tanım gereği yapıyı siyasallaştırır; böylece yukarıdaki ikinci önerme geçerli olur.

Burada, siyasal iktisatçıların, siyaset felsefecilerinin, siyasal liderlerin ve kamunun entelektüel-bilimsel başarısızlığının yeri bulunur. Batı demokrasilerinde gözlemlenen siyasal-iktisadi-hukuki düzenin, egemenliğin iki aşama ya da düzeyde kullanılmasını içerdikine dair temel bir anlayış neredeyse evrensel olarak çökmüştür: Anayasanın kısıtlarını tanımlayan ve uygulayan düzey ile bu sınırlar içinde işleyen düzey. Hayek için bu, “hukuk” ile “yasama”, “yüksek

¹ Buchanan, J. M., (2010), The Constitutionalization of Money, Cato Journal, 30 (2): 251-258.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, E-mail: ozlem.dilber.altunok@gmail.com

hukuk” ile olağan kolektif eylemden doğan yasama arasındaki ayrımı yaratır. Benim terminolojimde bu ayrım, anayasal kısıtlar ile anayasa-sonrası (ya da anayasa-içi) eylem arasındadır.

Hobbesçu anarşiden sıçrama, katılımcıların ayrıştırılmış hak ve yükümlülüklerini ve bunları uygulayan kurumları tanımlayan kısıtlar setini seçmeleriyle gerçekleşir. Böylece kurulan her kısıtlar seti içinde, kolektif eylemin olası alanı geniş sınırlar dahilinde açık kalır. Analiz ve tartışmaların neredeyse tamamı anayasa-içi hareketlere odaklanır; çerçeve kurallara ise çok az dikkat edilir.

Burada sunulan anarşik çerçeve, Hobbes’a üç buçuk yüzyıldır yöneltilen eleştirilerin tüm argümanımı hedef aldığı izlenimini verebilir. Halk ile egemen arasındaki varsayımsal sözleşme, tarih-dışı ve betimleyici olmamakla ve tiranlığı meşrulaştırmakla eleştirilmiştir. Pozitivist eleştirilenler, kurumların evrimsel kökenlerine ve zor yoluyla yetki ele geçirilmelerine işaret eder; bunların hiçbirini Hobbesçu varsayımla örtüşmez.

Daha temkinli bir okuma, Hobbes’un amacının tarihsel, betimleyici ya da meşrulaştırıcı olmadığını gösterebilir. Hobbes, egemene yetki devrinin ve onun buyruklarına uyumun rasyonaliteye dayalı mantığını; egemenin de sözleşme sınırları içinde kalarak vaat edilen güvenliği sağlamasını temellendirmek istemiştir.

Benim temel savım, paranın değerindeki güvenliğin bu varsayımsal senaryoda neredeyse tamamen yok olduğu; ancak bunun kolaylıkla eklenebileceğidir. Kabul ediyorum, izlenen yaklaşım Amerikan-merkezli görünebilir.

Hobbesçu kurguda—burada yorumlandığı ve tadil edildiği haliyle—egemenin sağladığı güvenlik ya da düzen, refah iktisadi terminolojisinde Samuelsoncu bir kamusal maldır. Tüm katılımcılar fayda sağlar; belirgin kazananlar ve kaybedenler yoktur; dağıtımsal etkiler sınırlıdır; süreç genellik ilkesi ile karakterize edilir.

Paranın değerindeki güvenlik, hukukun üstünlüğünü gerekçelendirmek için pozitif olarak yaygın biçimde kullanılan Hobbesçu tartışmalarda neredeyse bütünüyle yoktur. Buna karşılık, mevcut parasal düzenin, Hobbes’un 17. yüzyılda parasal olmayan hak ve taleplere ilişkin tahayyülüyle ürkütücü bir benzerlik taşıdığını ileri sürüyorum.

Paranın İhmal Edilmesinin Nedeni

Hobbesçu egemenlik ve güvenlik tartışmalarında vurgu neredeyse tamamen kişiler ve reel mülkiyet üzerinde, değer değil fiziksel boyutlarda tanımlanmıştır. Hobbes’un kendi ihmalini açıklamak görece kolaydır. 17. yüzyıl ortalarında piyasa mübadelesi gelişmiş değildi ve değerler kolay ölçülmüyordu. İzleyen on yıllar ve yüzyıllarda parasal değerler önem kazandı; ancak paranın emtia temeli olarak altının neredeyse evrensel kabulü nedeniyle, Hobbesçu güvenlik şemsiyesine dahil edilmedi. Altının kendisi de reel mülkiyet sayılıyordu.

Paranın mübadele ekonomisindeki soyut rolüne ilişkin analitik kavramsallaştırma—özellikle David Hume’dan itibaren—iktisatçılar arasında yerleşti; ancak ilgili ölçüt, para olarak değil, temel emtia olan altının değeri oldu. Bu bakımdan, tarihsel olarak uluslararası altın standardının egemenliği, aydınlanmadan çok kafa karışıklığı yayılmasına yol açtı. Paranın yansızlığı fikri iktisatçılar arasında yer alsa da, yapısal uyarlamalara ilişkin olası sonuçlar nadiren incelendi. Altın standardının gerçek hayattaki sınırlı ve nihayetinde etkisiz kısıtları ortadan kalktıkça, parasal anarşinin yıkıcı etkileri görünür hale geldi.

Bu nedenle, paranın değerinin, moderniteye uyarlanmış Hobbesçu sözleşmeye dahil edilmemesini açıklamak görece kolaydır. Üstelik klasik liberal iktisatçıların kendi içlerindeki süregelen kafa karışıklığı da tartışmayı gölgelemiştir; bazıları parasal anarşinin tercih edilir bir kurumsal rejim olduğunu savunur.

Para Farklıdır

Para, Adam Smith'in uzun zaman önce okuyucularını ikna etmeye çalıştığı gibi, sıradan bir mal değildir. Para, para olarak, reel bir değere sahip değildir. Hayatta kalmayı artırıcı bir kapasite sunmaz; duyuşsal ya da estetik arzuları doğrudan tatmin etmez. En soyut işlevsel biçiminde paranın değeri, yalnızca başkalarından gönüllü mübadele yoluyla reel değer temin edebilme potansiyelinden gelir. Kökeni ne olursa olsun—evrimsel bir süreçten doğmuş bir teamül ya da açık kolektif eylemle yaratılmış olsun—reel değeri olmadığı için, para miktarının toplamı, üretim-mübadele-dağıtım bağının temel işleyişi açısından önemsizdir. Paranın bir örtü olduğu fikri, en az David Hume'dan beri iktisatçıların gündelik anlayışının parçasıdır.

Bununla birlikte, toplam para miktarındaki öngörülemez değişiklikler, bağda üretilen reel değerler üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Ayrı hesaplarda farklı araçların para olarak değerlendirilmesi ve hesap sahiplerinin bu kayıtlar arasında geçiş yapması durumunda bu etkiler katlanır. Bu özellikler, 2008–2009 krizi ve 20. yüzyıldaki Büyük Buhran dahil parasal krizlerin açıklayıcı temelini sunar. Nihai suçlu, parasal hesapların kaldırılmasındadır; bu, ilk şokların ekonominin birçok sektörüne yayılmasına izin verir.

Bildiğimiz üzere, en az 1971'den beri paranın bir emtia temeli yoktur. Ticari dünya, saf bir kâğıt ya da itibari (fiat) mübadele ve hesap birimi kullanır; bu da fiilen ABD dolarıdır. Bu birim, yalnızca ihraç otoritesinin—bu durumda Federal Rezerv'in—etkin toplam arzı sınırlar içinde tutması ölçüsünde değer taşır. Paranın içsel değeri olmadığı ve üretiminin neredeyse maliyetsiz olduğu bir sistemde, kullanımda tasarruf etmenin iktisadi bir gerekçesi yoktur; emtia-parada ise durum tersidir.

Emtia temelli para ile itibari para arasındaki bu temel farkın kabulü, kurumsal-anayasal tasarım ve işleyiş açısından derin sonuçlar doğurur. İtibari sistemde, paranın kendisinde tasarruf mantığı olmadığından, kesirli rezervlere dayalı çoklu hesap değerleri yaratılmasına izin veren geleneksel bankacılığın gerekçesi yoktur. Kaldıraçlı bankacılığın merkezi mantığı, saf itibari para altında ortadan kalkar.

Buna göre, ideal bir ortamda hiçbir para sistemi herhangi bir düzeyde kaldırılmaya izin vermemelidir. Bir bilançoda para birimi olarak tutulan bir kaydın sahibi, bu birimin nominal değerinden fazlasını ödünç vermeye yetkili olmamalıdır; bu, olası geri çağırımlara ilişkin olasılıksal beklentilerden bağımsızdır.

Neden? Çünkü bankaların varlık tarafındaki taban paranın katları kadar kısa vadeli yükümlülük yaratılmasına izin vermek, ihraç otoritesinin ekonomide para olarak muamele gören toplam değer üzerindeki kontrolünü—dengeleyici faydalar olmaksızın—zayıflatır ve finansal yapıyı araçlar arasındaki öngörülemez kaymalara karşı kırılğan kılar; bu da reel değerlerde değişimler üretir.

Modern ikilem şudur: İşlevi yaygın biçimde kabul edilenden oldukça farklı olan, büyük ve kaynak tüketen bir finansal-bankacılık yapısıyla baş başayız. Mevcut sistem, emtia temelli standartlar için kısmen uygun özellikler taşıyan tarihsel bir süreçten doğmuştur; ancak itibari sistem altında nihayetinde anlamını yitirir.

Gerekli Reform Olarak Anayasallaştırma

Bu makalede, mevcut karmaşık finansal yapıyı verimli ve etkili bir anayasallığa doğru hareket ettirmek için önerilebilecek adım adım önlemleri özetlemeye çalışmayacağım.

Bu makalenin ilk ifadeleri kabul edilirse, yani ne parasal anarşi ne de siyasallaştırma işe yaramazsa, anayasallaştırma tek geçerli seçenek haline gelir. Ancak bu bağlamda anayasallaştırmanın ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturmak gereklidir.

Paraya uygulandığında, gereklilik şudur: para biriminin değeri, ekonomik etkileşimin gerçekleştiği oyunun kurallarından biri haline getirilmelidir; kurallar içindeki oyun stratejisinde bir sayaç olarak kullanılmamalıdır.

Hayekçi terminolojide, paranın değeri, bu tür bir yasa içinde gerçekleşen sıradan mevzuatın aksine, "yüksek yasanın" bir parçası olmalıdır.

Bu temel anlayış, gerçekten de Amerikan Kurucu Babalarının düşüncesini etkilemiştir; onlar açıkça parasal yetkiyi Kongre'ye vererek bu kuruma "para basma ve değerini düzenleme" yetkisi vermişlerdir. Ve ilginç bir şekilde, bu yetki verilmesi, ağırlık ve ölçülerin belirlenmesini de içeren aynı cümlede yer almaktadır. Sanki paranın değeri, kural içi siyasi manipülasyondan çıkarılacak ve böylece diğer standartlara benzer şekilde sorgulanmadan kalacaktır.

Eğer paranın değeri tamamen kendi haline, kısmen anarşiye bırakılamazsa ya da siyasi koalisyonların entrikalarına bırakılamazsa, paraya değer veren tek unsur olan miktar veya nicelik, itibari para sistemi altında nasıl belirlenecektir?

Açıkça, demokratik çoğunlukçu siyasetin ötesinde, gerçek anayasal yetkiye sahip, tanımlanmış bir süreç ve kurumsal yapı kurulmalıdır.

Yüksek Mahkeme'nin altındaki bağımsız yargıya benzer bir şey gerekli görünüyor; siyasetten bağımsız, ancak kendisi de anayasanın kendisinde belirlenen parametrelere bağlı kalan bir para otoritesi.

Paranın Anayasallaştırılması

Açıkça, buradaki tartışma, merkez bankalarının bağımsızlığıyla ilgili modern argümanlarla ilgilidir; bağımsızlık derecesinin değer istikrarıyla pozitif korelasyon gösterdiğine dair artan ampirik kanıtlar mevcuttur. Normalde farklı terminolojiyle ele alınsa da siyasi otoriteden gerçekten bağımsız kalan bir merkez bankası kısmen anayasallaştırılmıştır. Buradaki argümanların sonuçları, para otoritesinin anayasal konumunun daha açık bir şekilde tanınmasını ve kabul edilmesini ve beraberindeki tanımlanmış ve sınırlı hedefleri içerir; aksi takdirde güvenlik hedefine ulaşmada başarı veya başarısızlık kriterleri belirlenemez.

Açık anayasacılık, para otoritesinin kendisinin de temel sözleşmenin kurallarına bağlı olması gerekliliğini de içerecektir. Dar sınırların ötesinde, otoritenin takdir yetkisi anayasal kriterlerin dışına çıkar.

Amerika Birleşik Devletleri bağlamında, para otoritesi Anayasa'yı değiştirerek resmen anayasal hale getirilmelidir; bu süreç kendi başına kamuoyunun tutumlarını değiştirecektir. Anayasa değişikliğinin içeriğini özetlemeye çalışmayacağım. Önemli olan, kurulan otoritenin anayasal olması ve yetkilerinin güçlü ancak kapsamının sınırlı olmasıdır. Para biriminin değerinin korunması, otoritenin tek olmasa da temel amacı olarak kalmalıdır.

Bir Düzen Sembolü Olarak Para

Paranın anlamlı bir anayasallaştırılmasının en önemli ve şüphesiz en zor adımı, para biriminin değerinin istikrarlı ve dolayısıyla ekonomik işlemler için öngörülebilir bir parametre olduğu ve öyle olması beklendiği konusunda genel kamuoyunun kabul görmesidir.

Bu değer, bütçe kararları alan siyasi koalisyon üyeleri de dahil olmak üzere ekonomideki herhangi bir katılımcının seçim kümesinin dışında ve ötesinde olduğu anlaşılmalıdır.

Paranın değeri, piyasada ortaya çıkan mal ve hizmetlerin değerlerinden, bu değerler siyasallaştırılmış olsun ya da olmasın, kategorik olarak ayrılmalıdır.

Paranın sembolik anlamının kabul edilmesinde gerekli eşiğe ulaşılması, resmi anayasal statüsünün basit bir şekilde değiştirilmesinden daha fazlasını gerektirir. Aynı zamanda, para

değerlerinde işlem yapan kamuoyunun tüm üyeleri, paranın değerine ikonik olarak kutsal bir değer olarak güvenmelidir. Modern zamanlarda paranın tüm psikolojisi farklılaşmalıdır.

Belirtildiği gibi, anayasal olarak para otoritesinin kurulmasına ilişkin gerekli tartışma, parayı tarihsel deneyimden ayırmaya büyük ölçüde katkıda bulunacaktır. Dikkat, başlı başına, paranın herhangi bir piyasa düzeninde oynayabileceği ve oynaması gereken temel rolün ve paranın değerindeki istikrar ve güvenliğin yaratabileceği net faydaların eğitim ve anlaşılması için bir yol olabilir.

Mucizeler beklememeliyiz, ancak umut, burada doğal olmayan bir anlamda bir mucizenin gerekli olmadığı gerçeğinin farkına varılmasıyla mümkün kılınır.

Parametrik istikrarı somutlaştıran bir para rejimi, fiziksel olarak mümkündür. Amerika Birleşik Devletleri, 1930'ların başlarındaki krizlerde yeni bir para düzenine ulaşmaya çok yaklaştı.

Belki de 2008-2009 krizleri, daha başarılı kalıcı anayasal değişiklikler için alan sağlayabilir. Ve eğer Amerika Birleşik Devletleri burada önerilen doğrultuda doları anayasallaştırırsa, diğer ülkelerin doların uluslararası hesap birimi olarak devamına bağlılığı konusunda çok az veya hiç endişe olmaz.

Sonuç

Paranın anayasallaştırılması önerimin, 2009 sonrası yıllarda finansal reform üzerine çok yönlü bir söylemin yalnızca bir maddesi olarak yer alacağından şüphe duymuyorum. Amacım mütevazı. Anayasallaştırmanın, kendi başına, en azından tanınmasını sağlamak istiyorum.

Bu açıdan, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları uluslararası tartışmalarda diğer bazı ülkelerden daha avantajlı bir konumdadır. Biz parlamenter rejimlerden kaynaklanan siyasi söylemlerde sıklıkla eksik olan bir anayasal mirası, bir anlayışı, bir bilgeliği paylaşıyoruz. Bizde Anayasa, hükümetten ziyade nihai egemen otorite olmaya devam ediyor. Anayasayı, eksiksiz bir Hobbes sözleşmesinin parçası olması gereken parasal güvenliği bize sağlayacak araç olarak görmek, yurttaşlarım için doğaldır.

Bu krizler dizisini, şahit olduğumuz başarısız parasal anarşiyi yamalamak için derme çatma çabalara başvurarak heba etmeyelim.